

*Bu makale benzerlik taramasına tabi tutulmuştur.
Araştırma Makalesi/ Research Article*

SİCİLL-İ AHVÂL DEFTERLERİNE GÖRE HAKKÂRİ DOĞUMLU MEMURLAR

Serkan ERDOĞAN*

Öz

Bu çalışma, Osmanlı memurlarının biyografisi için en önemli arşiv malzemesi olan ve 1879 yılında II. Abdülhamid'in emriyle tutulan Sicill-i Ahvâl Defterleri verilerine göre Hakkâri Sancağında doğmuş Osmanlı memurlarının biyografilerine ışık tutmaktadır. Bu kapsamda Hakkâri Sancağının idari yapısı içinde yer alan bölgelerde doğmuş 27 memurun, doğum yılları, baba isimleri ile meslekleri, öğrenim gördükleri mektepler, göreve başlama yaşları, mesleki safahatları, bildikleri diller ve ne derece bu dilleri bildikleri ve aldıkları maaşlar gibi hususlar ile ilgili kayıtların sunduğu imkânlar dâhilinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu bağlamda Hakkâri Sancağı doğumlu memurların Osmanlı Devleti'ndeki resmi çalışma hayatları ve süreleri ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Hakkâri, Sicill-i Ahvâl, Memur.

OFFICERS BORN IN HAKKÂRİ ACCORDING TO SİCİLL-İ AHVÂL REGISTERS

Abstract

This study, according to Sicill-i Ahvâl Registers which has been kept by effort of II. Abdulhamid explore biographies of the Ottoman officers based on the most important source for the biography of the Ottoman officers in the Sanjak of Hakkâri. Within this framework, the records of 27 officers who were born in the administrative structure of Hakkâri Sanjak, such as their born dates, father names and professions, the school, working age, their professional status, the languages they know and the extent of their knowledge of these languages and their salaries are assessed. It has been discussed to extensive evaluation within the bounds of possibility. In this context, officers from the the Sanjak of Hakkâri were revealed their working lives and periods in the Ottoman state.

Keywords: Ottoman Empire, Hakkâri, Sicill-i Ahvâl, Civil Servant.

Giriş

Osmanlı Devlet teşkilatında çalışan, Müslim ve gayrimüslim bütün memurların resmî vukuatlarının kaydedildiği ve hizmetlerindeki değişikliklerin takip edildiği aşamaları gösteren ilk ve önemli bir çalışma, 1879 yılında II. Abdülhamid dönemi başında Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun kuruluşu ile gerçekleşmiştir¹.

Dâhiliye Nezâreti'ne bağlı olarak kurulan Sicill-i Ahvâl Komisyonu tarafından 1909 yılına değin toplam 201 defter tutulmuştur². Sicill-i Ahvâl defterlerine kaydedilen

* Doktora Öğrencisi, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, serkan.erdogan@usak.edu.tr,
ORDIC: 0000-0002-9919-4479.

¹ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform (Babıâli 1789-1922)*, (Çev. Ercan Ertürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014, s. 306.

² Gülden Sarıyıldız'ın kaleme almış olduğu eserde Sicill-i Ahvâl defterlerinin sayıları hakkında farklılıklar bulunduğu izah edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz; Gülden Sarıyıldız, "Sicill-i Ahvâl Defterleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 37, İstanbul 2019, s. 135.

biyografiler, memurların devlet hizmetine girdikleri zaman vermek mecburiyetinde oldukları “tercüme-i hâl varakası” denilen matbu bir belge ile tercüme-i hâl varakasına eklenmesi zorunlu olan bazı resmî evraklar esas alınarak hazırlanırdı³. 1879 Sicil Talimatnâmesine göre “tercüme-i hâl varakası” belli metot dâhilinde kayıt edilirdi⁴. Bu çerçevede, belgede memurun adı, varsa namı, doğum yeri ve tarihi, eğitim gördüğü mektepler ile aldığı dersler, baba adı, rütbe ve madalyalar, kazandığı mükâfatlar, hakkındaki şikâyetler gibi geniş bir muhtevayı içermektedir⁵.

Bürokratik yapının işleyişine ve tespitine önem veren komisyon, memurların tercüme-i hâl varakasını inceleyerek mesleki yeterliliklerini ortaya koymuştur. Memurların seçim, tayin ve terfi gibi konularda sorumlu ve yetkili olan Memurin-i İntihâp Komisyonu ile sağlanmıştı⁶. Belli bir zaman sonra ise bu komisyon ile Sicill-i Ahvâl Komisyonu Umûmisi kaldırılarak bu iki komisyonun yapmış olduğu işin daha geniş yetkilerle donatıldığı Memurin-i Mülkiye Komisyonu kurulmuştur⁷. Bu komisyon memurların atamaları ve personel sicil sistemini düzenlemekle sorumlu tutulmuştur. 1908 yılında ise Memurin-i Mülkiye Komisyonu kaldırılarak yerine daha kapsamlı Sicill-i Ahvâl-i Memurin Komisyonu kurulmuştur⁸.

Bu bağlamda Mezopotamya bölgesinin çatısı konumunda bulunan farklı millet ve mezheplere mesken olması ile dikkatleri üzerine çeken Hakkâri, 16. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Van'ı fethetmesi üzerine 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Van Eyaleti sınırları dâhilinde bu eyalete bağlı bir “hükümet sancağı”⁹ statüsünde yerini almıştır¹⁰. 1864 yılında eyalet sisteminden vilâyet sistemine geçilmesi ile birlikte kurulan Erzurum Vilâyeti içinde Van Sancağına bağlanan Hakkâri, bu yüzyılın sonunda bu statüsünü devam ettirmiştir¹¹. 20. yüzyılın başlarında ise Erzurum Vilâyeti dâhilinde Van Sancağıyla birlikte birinci sınıf sancak merkezi konumundadır. Bu dönemde Hakkâri Sancağına bağlı kazalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir¹².

Tablo 1: Tanzimat Sonrası Hakkâri Sancağı Kazaları

Osmanlı Dönemi İsimleri ¹³	Günümüz İsimleri ve Konumları ¹⁴
---------------------------------------	---

³ Yasemin Beyazıt, “Sicill-i Ahvâl Defterleri'nin Tahlili ve Denizli Merkez Doğumlu Memurlar Üzerine Bir Prosopografi Denemesi”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 6-7-8 Eylül 2006, Denizli, Cilt: 1, s. 504.

⁴ Carter V. Findley, *a.g.e.*, s. 305-307.

⁵ Gülden Sarıyıldız, *a.g.m.*, s. 134.

⁶ Carter V. Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 27.

⁷ Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1878-1909)*, Derin Yayınları, İstanbul 2004, s. 90.

⁸ Hüseyin Saraç, “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Arabsun (Gülşehir) Doğumlu Osmanlı Devlet Adamları”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Sayı: 67, Nevşehir 2016, s. 67.

⁹ 19. Yüzyılın başlarına kadar hükümet sancağı konumunda bulunan Hakkâri, 19. Yüzyıldan itibaren yurtluk-ocaklık olarak tanımlanmıştır. Detaylı bilgi için bkz; Fatih Gençer, “19. Yüzyılın Başlarında Hakkâri Sancağına Dair Bazı Tespitler”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 8, Sayı: 23, İzmir 2015, s. 412.

¹⁰ Özden Özgen, *Hakkâri Vilâyetinin Sosyo-iktisadi ve Siyasi Yapısı (1923-1960)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 19.

¹¹ Mehmet Demirtaş, “Hakkâri’de Yerleşme ve Nüfus (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı)”, *Ekev Akademik Dergisi*, Yıl:11, Sayı: 32, Yaz 2007, Erzurum, s. 288.

¹² Ela Özkan, “19. Yüzyılda Hakkâri'nin İdari Taksimatındaki Değişiklikler (1839-1925)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Sayı: 65, Elazığ 2018, s. 389.

¹³ Tabloda görüldüğü üzere 19. yüzyılda Hakkâri Sancağına bağlı 12 kaza bulunmaktadır. Tanzimat sonrası yapılan düzenlemeler neticesinde bu kazalar dönem dönem çevre sancaklarına bağlanmış veya müstakil sancak konumuna getirilmiştir. Bu düzenlemeler esas alınan Sicill-i Ahvâl kayıtlarına da yansımıştır. Örneğin BOA. DH. SAİD. d. 44/32 Numaralı belgede 1850 tarihinde Başkale'nin Elbak Sancağına bağlı kasaba konumunda olduğu BOA. DH. SAİD. d. 139/142 Numaralı belgede ise 1870 tarihinde Başkale'nin Hakkâri Sancağına bağlı kasaba olduğu anlaşılmaktadır. Bu vesile ile dönem dönem Hakkâri Sancağına tabi olmuş bütün idari üniteler

Gevar	Hakkârili iline bağlı Yüksekova ilçesidir.
Elbak	Van iline bağlı Başkale ilçesidir.
Şemdinân	Hakkâri iline bağlı Şemdinli ilçesidir.
Mahmudi	Van iline bağlı Saray ilçesidir.
Norduz	Van iline bağlı Gürpınar ilçesi sınırları dâhilindedir.
Çal	Hakkâri iline bağlı Çukurca ilçesidir.
Mamûretülhamid	Van iline bağlı Gürpınar İlçesi sınırları dâhilindedir
Beytüşşebab	Şırnak iline bağlı ilçedir.
Oramar	Hakkâri ili bağlı Yüksekova ilçesi sınırları dâhilindedir
İmadiye	Irak sınırları dâhilinde Duhok iline bağlı ilçedir.
Çölemerik	Hakkâri ilidir.
Şatak	Van iline bağlı Çatak ilçesidir.

Yapılan bu çalışma ile Osmanlı bürokrasisinde istihdam edilen personel hakkında tutulan kayıtları incelemek suretiyle Hakkâri Sancağına bağlı idari yerlerde doğmuş 27¹⁵ memurun biyografi kayıtlarını Sicill-i Ahvâl Defterleri esas alınarak ortaya konulmuş ve değerlendirilmiştir. Memurların 15'i Başkale, 9'u Çölemerik¹⁶, 2'si İmadiye ve 1'i Şatak doğumludur. Sancak geneli bakımından memur sayıları oldukça az bir oran oluşturmaktadır. Nitekim Hakkâri Sancağına yakın ve komşu olan bölgelerde doğmuş memur sayısı, Hakkâri ile mukayese edilmeyecek kadar fazladır. Bu sayı Erzurum'da 517, Van'da 309 Bitlis'te ise 152'dir. Bunun nedenleri arasında okur-yazar oranının yeterli düzeyde olmaması ile açıklanabilir¹⁷. Mevsim içerisinde bölgeye kar yağışının fazlası olması ve yağın uzun süre yerde kalması Hakkâri'ye ulaşımı zorlaştırdığından bölge, eğitim faaliyetlerinden önemli oranda mahrum kalmıştır. Dolayısıyla, Hakkâri'de yaşayan yerel halkın okur-yazarlık seviyesinin istenilen oranda artmadığını ve insanların eğitime rağbet etmediğini söylemek mümkündür. Bu hususların yanında Hakkâri'de geleneksel bir yaşantının uzantısı olarak görülen ve yerel halkın en önemli kültürel müessesesi olarak düşünülen aşiretçiliğin önemli bir etkisi vardır. Sosyal organizasyon olarak da tanımlanabilecek aşiretçi yapı biriminin en üstünde bulunan şeyh ve ağalar bölgenin siyasi ve toplumsal sorunlarını çözme konusunda aktif rol oynamışlardır. Kan bağına dayanan ve tamamen aidiyet duygusu içerisinde olan bu geniş akraba topluluğu bölgenin idari ve ekonomik kalkınmasını engellemekle birlikte içe dönük bir kültürün oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere olumsuz mevsim koşulları ve engebeli coğrafi yapısıyla beraber mahalli adetlerin ve ahlaki anlayışların

çalışmaya dâhil edilmiştir. Bkz; 1871/H.1288 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum: 134; 1872-1873/H.1289 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum: 143; 1873/H.1290 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum: 138; 1874/H.1291 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum: 138; 1875/H.1292 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum: 132.

¹⁴ Hakkâri İl Kültür Turizm Müdürlüğü 2015, "<https://Hakkâri.ktb.gov.tr/TR-159003/tanzimat-sonrasi-Hakkâri.html>"

¹⁵ Arşivde, BOA. DH. SAİD. d. 138/145 Numaralı kaydın künyesinde Hakkâri Sancağına tabi Gevar Kazası doğumlu Ahmet Hamdi olarak ifade edilmiştir. Kaydın içeriğini tetkikten sonra ismi geçen memurun Adilcevaz Kasabasında doğduğu anlaşılmıştır. Bu vesile ile çalışmaya dâhil edilmemiştir.

¹⁶ Yapılan tetkiklerde, BOA. DH. SAİD. d. 84/473;186/228 numaralı belgelerde memurların Hakkâri'de doğdukları anlaşılmıştır. Çölemerik, Hakkâri Sancağının merkez kazası olmasından ötürü memurlar Çölemerik'e izafe edilmiştir.

¹⁷ Hakkâri Sancağının okur-yazarlık oranı hakkında detaylı bilgi için bkz; 1898-1899/H.1315-1316 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye: 1420; 1900/H.1316 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye: 1206-1207; 1901/H.1317 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye: 1422-1423; 1902/H.1318 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye: 1594-1595; 1902/H.1318 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye: 922-923; 1903/H.1319 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye: 688-689; 1905/H.1321 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye: 977-978.

tesiri altında kalan bölge, yeterli düzeyde eğitim-öğretim ve bayındırlık faaliyetlerinden mahrum kalmıştır¹⁸. Ezcümle, bütün bu olumsuzlukların da bölgedeki memur sayısına olumsuz yönde etki ettiği söylenebilir.

Memurların Toplum İçindeki Konumu

Hakkâri memurlar çeşitli görevlerde bulunmuşlar ve farklı bölgelerde memurluk yapmışlardır. Hakkâri Sancağında doğmuş memurların 25'i Müslüman 2'si de gayrimüslimdir. Memurların doğum yılları incelendiğinde en gencin H.1255/M. 1839 en yaşlısının ise H.1311/M. 1893'e tesadüf eden doğum tarihlerine göre, 2 memurun arasında 54 yıl gibi bir zaman dilimi vardır. Genç kuşağın ilk temsilcisi Timur Bey¹⁹ Sultan Abdülhamid tahta çıkmadan henüz 1862'de henüz 18 yaşında iken göreve başlamışken, en yaşlı Mehmet Galip Efendi²⁰ ise 1909 'da 41 yaşında II. Abdülhamid tahtan indirildikten sonra memuriyete girmiştir.

Yörede doğum yapan devlet adamlarının 22'si efendi, 5'i bey unvanını kullanmıştır. Memurların baba isimlerini incelediğimizde 16'sı efendi, 5'i bey, 5'i ağa 1 tanesi ise hacı unvanını kullanmıştır. Memurların babalarının meslekleri incelendiğinde ciddi bir oranın (yaklaşık %70) 19'unun mesleği belirtilmemekle birlikte 3'ü Müftü, 1'i Sarraf, 1'i Tahrirat Memuru, 1'i Kaymakam Vekili, 1'i Sancak Mutasarrıfı, 1'i Nahiye Müdürü olduğunu anlaşılmıştır (Bkz. Tablo-2). Bu memurlardan baba mesleği bilinenlerden yaklaşık %40'ı devlet hizmetinde çalışmaktadır. Yüzde %60'ı ise serbest meslekte çalışmaktadır.

Tablo-2: Hakkâri Sancağı Devlet Memurlarının Aile Durumları ve Toplumsal Statüleri²¹

Sıra	Adı	Baba Adı	Baba Mesleği	Doğum Yeri	Doğum Tarihi (Hicri/Miladi)
1	Timur Bey	Süleyman Bey		Çölemerik	1255/1839
2	Abdülbaki Efendi	Mehmet Efendi		Başkale	1260/1844
3	Reşid Bey	Süleyman Bey		Çölemerik	1261/1845
4	Hasan Efendi	Muhyiddin Efendi	Müftü	Başkale	1266/1849
5	Mehmet Emin Efendi	Mehmet-zâde Efendi		Başkale	1267/1850
6	Ali Rıza Efendi	Rıfkı Efendi		Başkale	1268/1851
7	Abdullah Talat Efendi	Yusuf Ağa		Çölemerik	1269/1852
8	İsmail Hakkı Efendi	Abdullah Efendi		Başkale	1272/1855
9	Arhoroni	Haçik Efendi	Sarraf	Başkale	1273/1856
10	İbrahim Ethem Efendi	Ahmet Efendi		Başkale	1274/1857
11	Mehmet Efendi	Timur Ağa		Başkale	1274/1857
12	Ohannes Efendi	Keşiş Markaryan Karabet Ağa		Şatak	1275/1858
13	Mehmet Nazif Efendi	Abdullah Hilmi Efendi	Müftü	Başkale	1275/1858
14	Veysi Bey	Seraceddin Bey		İmadiye	1276/1856
15	Yusuf İzzettin Efendi	Mustafa Efendi		Başkale	1277/1860
16	Kasım Fahrettin Efendi	El-Hac Mustafa		Başkale	1277/1860

¹⁸ Özden Özgen, *a.g.e.*, s. 183-185.

¹⁹ BOA. DH. SAİD. d. 3/192.

²⁰ BOA. DH. SAİD. d. 200/11.

²¹ İlgili tabloda verilmiş olan bilgiler burada atıf yapılan belgelerden derlenmiştir: BOA. DH. SAİD. d. 186/228; 89/473; 29/153; 200/111; 60/441; 173/411; 186/107; 115/389; 177/59; 3/192; 2/656; 174/161; 139/481; 181/15; 139/457; 179/3; 117/453; 122/479; 138/263; 5/487; 134/297; 51/85; 11/223; 4/860; 5/545; 15/27; 140/173; 113/4711.

		Efendi			
17	Mehmet Halit Efendi	Hüseyin Efendi		Çölemerik	1280/1863
18	Mehmet Tahir Efendi	Abdülkerim Efendi		Başkale	1281/1864
19	Mehmet Galib Efendi	Abdurrahman Ağa		Başkale	1284/1867
20	Mehmet Şakir Efendi	Hacı Ali Efendi		Başkale	1285/1869
21	Mehmet Derviş Efendi	Hacı Mehmet Ağa		Çölemerik	1287/1870
22	Mehmet Ali Bey	Kâmîl Bey	Saruhan Mutasarrıfı	Çölemerik	1292/1876
23	Mehmet Selahattin Bey	Mehmet Kâmîl Efendi		Çölemerik	1294/1878
24	Mehmet Hamdi Efendi	Mustafa Vasfî Efendi	Kaymakam Vekili	Çölemerik	1296/1880
25	Abdurrahman Âgâh Efendi	Mehmet Hamdi Efendi	Nahiye Müdürü	Çölemerik	1298/1881
26	Mehmet Bahaddin Efendi	Hacı Ömer Efendi	Genç Sancağı Tahrirat Müdürü	Başkale	1302/1886
27	Abdurrahman Efendi	Abdullah Bey	Müfî	İmadiye	1311/1893

Memurların Eğitim Durumları

Sultan II. Mahmud ile başlayan Abdülaziz ile süregelen eğitim reform süreci II. Abdülhamid devrinde daha da önemli bir duruma gelmiştir. Devletin idari yönetimindeki değişim dönüşüm sonucunda oluşan yerel bürokratik kadronun eğitimi için yeni eğitim kurumlarına ihtiyaç duyulmuştur²². Bürokraside artık usta-çırak ilişkisinin yeterli olmadığını anlaşılması ile birlikte memurların eğitimleri için, memuriyete hazırlık işlevi üstlenecek ortaöğretim sistemine ihtiyaç duyulmuştur²³. Ekonomik dış borçların artan yükü nedeniyle Osmanlı Devleti iflasın eşiğine gelmiş olsa da Sultan II. Abdülhamid döneminde devlet, eğitime ayrı bir ehemmiyet vererek imparatorluğun her tarafında farklı seviyelerde eğitim hizmeti sunan kurumlar açmıştır. Bu bağlamda da Sultan II. Abdülhamid döneminden itibaren Osmanlı sınırlarında eğitim veren rüşdiye, idâdî, dârülmuallîm ve ibtidâî gibi farklı kurumlarının sayılarının arttığı söylenebilir²⁴.

Hakkârili memurların çoğunluğu eğitimlerini Hakkâri’de tamamlayarak memuriyete başlamıştır. Memurların yalnızca 3’ü medrese 2’si Mekteb-i Sultânî geri kalanların tamamı ise ibtidâî, sıbyân ve rüşdiye mekteplerinde fen, hesap, hukuk, tarih, Arapça, Farsça, Fransızca okuyarak eğitimlerini tamamlamıştır. Memurların çoğunun bu mekteplerden mezun olması, memuriyete giriş için çok yüksek kriterlerin olmadığını göstermektedir. Bilindiği üzere 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı’ndan sonra Osmanlı Devleti bir devlet politikası olarak sınırlarında yaşayan Müslim ve gayrimüslim tebaaya yönelik eğitim nazarisini değiştirmiş ve onların aynı mekteplerde eğitim alarak Osmanlı’ya bağlılıklarını garanti altına almak istemiştir. Devletin tüm iyi niyeti ile topraklarında yaşayan tüm tebaaya aynı mekteplerde eğitim şansı sağlayan 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnamesine rağmen Osmanlı’da yaşayan gayrimüslimler bu girişime çok fazla destek vermemiş ve kendi menfaatlerinin peşinden gitmişlerdir²⁵.

²² Mustafa Gençoğlu, “1864-1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdâresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:1, Cilt: 2, Aralık 2011, s. 31.

²³ Ali Akyıldız, *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 26.

²⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 163.

²⁵ İlgili konuya dair güzel ve çarpıcı bir örnek için bakınız; Mustafa Murat Öntüğ-Serap Sunay, “Sivas Doğumlu Ermeni Memurlar (Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Göre), Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri”, *Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*, No: 9, Cilt: 1, Sivas 2007, s. 397.

Memurların lisan bilgileri deftere “tekellüm eder”, “aşınadır”, kitabet eder” veya “okuryazardır” biçiminde kaydedilmiştir²⁶. Müslüman Osmanlı tebaasının memuriyete girebilmesi için sadece Türkçe okuyup yazmaları yeterli iken gayrimüslimlerin Türkçe’nin yanında en az iki lisan bildikleri tespit edilmiştir. Tespit edilen 27 Hakkârili memurun %90’ını birden fazla dil bildiği veya aşına olduğu görülmektedir. Bir dil bilen 5 memur, iki dil bilen 23 memur, üç dil bilen 6 memur, dört dil bilen 12 memur, beş dil bilen 1 memur, altı dil bilen 1, yedi dil bilen 1 memur tespit edilmiştir. Bu diller arasında en çok bilinen lisan Kürtçedir. Kürtçe’yi, Arapça, Farsça, Ermenice, İbrânîce, Süryânîce, Fransızca ve İngilizce takip etmektedir (Bkz. Tablo-3). Bunlar içerisinde Abdülbaki Efendi, Türkçe, Arapça, Farsça, Kürtçe, Süryânîce, İbrânîce ve Ermenice ile en çok lisan bilen memurdur. Onu Türkçe, Arapça, Farsça, Kürtçe, Süryânîce ve İbrânîce olmak üzere toplam altı dil bilen İbrahim Ethem Efendi takip etmektedir. Memurların %90’ını Kürtçe’ye aşınadır. Görüldüğü üzere Hakkârî Sancağındaki tebaanın Kürtçe’ye olan aşinalığı bu dili bilen memur sayısının fazla olmasına katkı sağlamış olduğu söylenebilir.

Tablo-3: Hakkârî Sancağı Devlet Memurlarının Eğitim Durumları²⁷

Sıra	Memurun Adı	Eğitim Gördüğü Mekteb/ler	Bildiği veya Aşına olduğu Dil/ler
1	Timur Bey	Çölemerik Medresesi	Türkçe okur-yazar. Farsça ve Kürtçe aşınadır.
2	Abdulbâkî Efendi	Başkale Sıbyân ve Rüşdiye Mektebi	Türkçe okur-yazar. Arapça, Farsça, Kürtçe, Süryânîce-İbrânîce-Ermenice aşınadır.
3	Reşid Bey	Çölemerik Mekteb-i Sıbyân-Çölemerik Medresesi	Türkçe, Farsça, Kürtçe okur-yazar. Arapça aşınadır.
4	Hasan Efendi	Başkale Mekteb-i İbtidâî-Mekteb-i Rüşdiye-Başkale Medresesi	Türkçe, Farsça, okur-yazar ve tekellüm eder. Kürtçe ve Arapça aşınadır.
5	Mehmet Emin Efendi	Başkale Sıbyân Mektebi	Türkçe, okur-yazar ve tekellüm eder. Farsça ve Arapça aşınadır.
6	Ali Rıza Efendi	Başkale Sıbyân ve Rüşdiye Mektebi	Türkçe okur-yazar ve tekellüm eder.
7	Abdullah Talat Efendi	Çölemerik Sıbyân Mektebi	Türkçe, Farsça, Arapça ve Kürtçe okur-yazar ve tekellüm eder.
8	İsmail Hakkî Efendi	Başkale Sıbyân ve Rüşdiye Mektebi	Türkçe, okur-yazar ve tekellüm eder. Arapça ve Kürtçe aşınadır.
9	Arhoroni Efendi	Kudüs Mir Yakup Manastır Mektebi	Türkçe, Ermenice okur-yazar ve tekellüm eder. Kürtçe aşınadır.
10	İbrahim Ethem Efendi	Başkale Sıbyân ve Rüşdiye	Türkçe okur-yazar ve tekellüm eder. Farsça, Kürtçe, Süryânîce ve İbrânîce aşınadır.
11	Mehmet Efendi	Başkale Sıbyân Mektebi	Türkçe, Farsça, Arapça ve Kürtçe okur-yazar ve tekellüm eder.
12	Ohannes Efendi	Şatak Ermeni Mektebi	Ermenice, Türkçe okur-yazar ve tekellüm eder. Kürtçe aşınadır.
13	Mehmet Nazîf Efendi ²⁸	Başkale Mekteb-i İbtidâî-Mekteb-i Rüşdiye	Türkçe okur-yazar. Farsça tekellüm eder. Arapça ve Kürtçe aşınadır.
14	Veysi Bey	Bağdat Sıbyân Bağdat Rüşdiye Mektebi	Türkçe, Arapça ve Kürtçe okur-yazar ve tekellüm eder. Farsça aşınadır.

²⁶ Mustafa Murat Öntuğ-Serap Sunay, a.g.m., s. 404.

²⁷ İlgili tabloda verilmiş olan bilgiler burada atıf yapılan belgelerden derlenmiştir: BOA. DH. SAİD. d. 186/228; 89/473; 29/153; 200/111; 60/441; 173/411; 186/107; 115/389; 177/59; 3/192; 2/656; 174/161; 139/481; 181/15; 139/457; 179/3; 117/453; 122/479; 138/263; 5/487; 134/297; 51/85; 11/223; 4/860; 5/545; 15/27; 140/173; 113/4711.

²⁸ Arşivde, Mehmet Nazîf Efendi ile ilgili iki kayda tesadüf edilmiştir. Bu kayıtlar tetkik edildiğinde memurun en son çalıştığı kurum baz alınarak tabloya ilave edilmiştir. Bkz; BOA. DH. SAİD. d. 122/479; 113/471.

15	Yusuf İzzettin Efendi	Başkale Mekteb-i İbtidâî-Mekteb-i Rüşdiye	Türkçe, Farsça ve Kürtçe okur-yazar ve tekellüm eder. Arapça aşınadır.
16	Kasım Fahrettin Efendi	Başkale Mekteb-i Rüşdiye	Türkçe-Kürtçe okur-yazar. Arapça ve Farsça aşınadır.
17	Mehmet Hâlit Efendi	Çölemerik Medresesi	Türkçe okur-yazar. Farsça ve Arapça aşınadır.
18	Mehmet Tahir Efendi	Başkale Sıbyân ve Rüşdiye Mektebi	Türkçe okur-yazar ve tekellüm eder.
19	Mehmet Gâlib Efendi	Başkale Mekteb-i İbtidâî	Türkçe ve Kürtçe okur-yazar ve tekellüm eder.
20	Mehmet Şâkir Efendi	Başkale Sıbyân ve Rüşdiye Mektebi	Türkçe okur-yazar ve tekellüm eder.
21	Mehmet Derviş Efendi	Çölemerik Sıbyân Mektebi	Türkçe okur-yazar ve tekellüm eder.
22	Mehmet Ali Bey	Mekteb-i Sultânî	Türkçe ve İngilizce tekellüm eder. Fransızca aşınadır.
23	Mehmet Selahattin Bey	Mekteb-i Sultânî	Türkçe okur-yazar ve tekellüm eder.
24	Mehmet Hamdi Efendi	Çölemerik Rüşdiye Mektebi	Türkçe, Farsça, Arapça ve Kürtçe okur-yazar ve tekellüm eder.
25	Abdurrahman Âgâh Efendi	Çölemerik Sıbyân- Gevar Rüşdiye Mektebi	Türkçe-Farsça ve Kürtçe okur-yazar ve tekellüm eder. Ermenice ve Fransızca aşınadır.
26	Mehmet Bahaddîn Efendi	Bitlis Sıbyân ve Rüşdiye Mektebi	Türkçe okur-yazar ve tekellüm eder.
27	Abdurrahman Efendi	İmadiye Medresesi	Türkçe, Farsça, Arapça ve Kürtçe okur-yazar ve tekellüm eder.

Memurların Görevleri Hakkındaki Bilgiler

Hakkâri Sancağında icra edilen meslek dalları incelendiğinde mülâzemet ile yani bir nevi tecrübe kazanma sürecinden sonra memuriyete başlarlardı. Hakkârili mülkî görevlilerden en yaşlısı olan Abdurrahman Efendi²⁹ ile en genci Reşid Bey'in³⁰ mülâzemet dönemleri dahil olmak üzere ilk göreve başlangıç tarihi baz alınarak yapılan hesaplama göre, Hakkâri Sancağı memurlarını içeren bu siciller toplam 55 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Bunlar içerisinde memuriyet safahatı 33 sene ile en uzun olan Reşid Bey'i, 28 yılla İsmail Hakkı Efendi³¹, 24 yılla Timur Bey³² takip etmektedir. Tüm bunlardan uzun süre kamu hizmetinde kalabildikleri anlaşılan araştırma grubunun %33,7'sinin 10 sene ve üzerinde Devlet-i 'Aliyye memuru olarak görev yaptıkları görülmektedir. Bunun dışında kalan memurların bölgede 1 ila 9 yıl arasında değişen bir görev süresine sahip olduğu söylenebilir.

Araştırma grubundaki memurların bazıları, bürokratik yaşamlarında "mülâzemet" yani maaşsız olarak tecrübe kazanma sürecinin ardından göreve başlamışlardır. Hakkârili memurların %46'sı mülâzemet ile işe başlamışken kalan %54'ü mülâzemetsiz olarak doğrudan maaşla göreve başlamışlardır. Genellikle bir veya iki sene süren bu dönemin istisnâî örneği yedi sene olarak araştırma grubunda mevcuttur. Mehmet Efendi³³, 1889 yılından 1896 yılına değin Elbak Kazasında yedi sene boyunca mâl kalemi memurluğunda mülâzemet süresini ifa etmiştir. Mehmet Efendi'yi, 6 sene ile 20 yaşında Abdurrahman Efendi takip etmektedir. Geri kalanlar ise genel teamüllerine uygun olarak bir veya iki senede süreci tamamlayıp maaşlı olarak çalışmaya başlamışlardır. Memurların, mülâzemet süreleri dâhil edilerek yapılan incelemeler sonucunda en genç mülkî görevli 16 yaşında göreve başlayan

²⁹ BOA. DH. SAİD. d. 200/11.

³⁰ BOA. DH. SAİD. d. 3/192.

³¹ BOA. DH. SAİD. d. 51/85.

³² BOA. DH. SAİD. d. 2/656.

³³ BOA. DH. SAİD. d. 134/297.

İbrahim Ethem Efendi³⁴ iken; en yaşlısı ise 41 yaşında devlet hizmetinde göreve başlayan Mehmet Galip Efendi'dir³⁵. Bu memurlardan %31,5'i memuriyete 16-20 yaş arasında, %37'si 21-25 arasında, %18'i 26-30 arasında, %12'si 31-35 yaş arasında, yine %1,5'i ise 40 yaşından sonra girmişlerdir. Böylece memurlarının çoğunluğunun (%86,5) 16-30 yaş arasında göreve başladıkları saptanmıştır.

Hakkârili memurların çoğu (%70), memuriyete Hakkâri Sancağına bağlı kazalardaki çeşitli bürolarda başlamışlardır. Fakat yükseköğrenim görmüşler ya da farklı vesileler ile sancak dışına çıkmışlarla, babası nüfuzlu olduğu tahmin edilenler, İstanbul, Van, Trabzon, Suriye, Irak gibi imparatorluğun çeşitli yerlerinde ilk görevlerine başlamışlardır. Memurların %15'i Hakkâri doğumlu olmalarına rağmen, memuriyet hayatları boyunca Hakkâri'de çalışmamışlar. Bu memurlardan Mehmet Bahattin Efendi Bitlis'te, Abdurrahman Âgâh Efendi Suriye'de, Mehmet Selahattin Bey ise İstanbul'da başladıkları memuriyet hayatlarına imparatorluğun muhtelif yörelerinde devam etmişlerdir.

Genel olarak taşradaki bürolarda çalışan, memurlar hizmet ettikleri görevlere ve yerlere göre farklı maaşlar almışlardır. İçinde çeşitli bürolarda çalışan, kaymakamdan, gümrük memuruna, mâl müdüründen, Posta ve Telgraf Nezâreti memuruna kadar taşrada mevcut bazı birimlerde çalışan örnekleri mevcuttur. Bunlar içerisinde %42,5 gibi bir oranla Hakkârili memurların en çok çalıştığı daire Bidâyet Mahkemesi ve tahrirata ait bürolardır. Osmanlı bürokrasisinde merkezde ve taşrada memurlara ödenen maaşlar arasında ciddi farklar olduğu görülmektedir. En düşük maaşla Başkale'de Berât Kalemî Mübeyyizliğine tayin olan Yusuf İzzettin Efendi'nin³⁶ maaşı 20 kuruştur. En yükseği ise 2.500 kuruş ile Adilcevaz Kazası Kaymakamı Reşid Bey'dir³⁷. Bu durum en yüksek maaşın, en düşük maaştan 125 kat fazla olması azımsanmayacak derecededir.

Memurların göreve başlama maaşlarına bakılacak olursa; 20-200 kuruş arası 17 kişi, 200-500 kuruş arası 10 kişidir. İlk maaşlar baz alındığında en düşük memur maaşı ile en yüksek maaş arasında 25 kat fark bulunmaktadır. Bu da memurların yaşam standartları arasındaki farkın ne derece fazla olduğunu gözler önüne sermektedir. Memurların son maaşlarına bakılacak olursa; 80-300 kuruş arası 13 kişi, 400-700 kuruş arası 12 kişi, 750-1.500 kişi arası 2 kişi tespit edilmiştir. Genellikle 1.000 kuruşun altında seyreden rakamlardan oluşan maaşlar arasındaki en dikkat çeken 2.500 kuruştur.

Tüm bunların yanı sıra memur maaşlarındaki dalgalanmalar göze çarpmaktadır. Örneğin göreve 150 kuruşla başlayan Reşid Bey'in³⁸ maaşı zaman içerisinde ciddi manada artış göstermiş ve 2.500 kuruşa kadar ulaşmıştır. Öte yandan 600 kuruş ile göreve başlayan Mehmet Derviş Efendi'nin³⁹ maaşında da ciddi bir azalma yaşanmış ve ilgili memurun maaşı 100 kuruşa kadar düşmüştür. Genel olarak bölge memurlarının maaşlarında yaşanan bu dalgalanmaların sebepleri bütçe açığının kapatılmak istenmesi ve memur kadrolarının ücret politikasındaki uyumsuzluklar olarak açıklanabilir.

Memurlar görevdeki başarıları ile taltif edilirken işledikleri suçlardan ötürü taht-ı mahkemeye alınıp cezalandırılmışlardır. Memurlardan ikisinin ödül aldığı görülmektedir. 1886/1877 yıllarında Şenak Kazasında Kaymakam olan Reşid Bey⁴⁰ ile Gevar Sancağı Defter-i Hâkânî Memuru olan Timur Bey⁴¹, 1877-1888 de cereyan eden Osmanlı-Rus mücadelesinde yapmış oldukları görevlerden dolayı dördüncü rütbe mecidiye nişanı ve bir

³⁴ BOA. DH. SAİD. d. 5/487.

³⁵ BOA. DH. SAİD. d. 181/15.

³⁶ BOA. DH. SAİD. d. 179/3.

³⁷ BOA. DH. SAİD. d. 3/192.

³⁸ BOA. DH. SAİD. d. 3/192.

³⁹ BOA. DH. SAİD. d. 186/107.

⁴⁰ BOA. DH. SAİD. d. 3/192.

⁴¹ BOA. DH. SAİD. d. 2/646.

kıt'a madalya ile ödüllendirilmişlerdir. Dört memur ise görevlerinde yapmış oldukları usulsüzlüklerden dolayı azledilmişlerdir. Ali Rıza Efendi'nin sicilinde *nezâret ve müdürîyet ve idârelerde eşya nakline mahsûs yolculara meccânen verilen edâ ve mürûr tezkirelerinin mündericâtınca fazla ve noksanın üçüncü defa tekerrüründen* dolayı azlolunmuştur ibaresi yer almaktadır. Mehmet Rıza, Mehmet Galib ve Mehmet Derviş Efendi'nin ise görevlerini kötüye kullanmaları sebebiyle azledildikleri ancak ne sebepten ötürü kadro haricine çıkarıldıklarına dair bilgiye rastlanılmamıştır.

Tablo-4: Hakkârili Devlet Memurların Meslekleri ve Maaşları⁴²

Adı	Görev Yeri ve Mesleği	Göreve Başlama		Maaşı Aylık/Kuruş
		Tarihi	Yaşı	
Timur Bey	1-Gevar Kazası Becerge Hudud Memuru	1859	20	250
	2-Başkale Kır Serdarı	1860		500
	3-Gevar Kazası Gümrük Müdürü	1861		400
	4-Şemdinan Kazası Gümrük Müdürü	1862		500
	5-Çölemerik Zabtiye Yüzbaşısı	1863		350
	6-Humaro Nahiye Muhâfızı	1869		400
	7-Oramar Nahiye Müdürü Memuru	1871		350
	8-Asâkiri Mu'âvene Kaymakamlığı	1871		1630
	9-Oramar Nahiye Müdürü Memuru	1872		350
	10-Van Vilâyeti A'şar Müfettişi Muâvinliği	1878		600
	11-Erçiş Kazası A'şar ve Ağnâm Muâvini	1880		600
	12-Gevar Sancağı Defter-i Hâkânî Memuru	1883		500
Abdülbaki Efendi	1-Başkale Kazası Asâkir Zabtiye Kâtibi	1875	30	150
	2-Başkale Kazası Vergi Memuru	1878		200
	3-Hakkâri Bidâyet Mahkemesi Azâ Mülâzımı	1879		200
Reşid Bey	1-Hakkâri Sancağı Üçüncü Tapu Memuru (Mülâzemet: 1 Sene)	1862	18	-
	2-Hakkâri Sancağı İkinci Tapu Memuru	1863		150
	3-Gevar Kazası Nüfus Memuru	1865		200
	4-Gevar Kazası Mâl Müdürü	1867		150
	5-Şemdinan Nahiye Müdürü	1869		400
	6-Van Sancağına Tabi Şenak Kazası Kaymakamı	1877		1350
	7-Gevaş Kazası Kaymakamı	1882		1210
	8-Van Sancağına Tabi Şenak Kazası Kaymakamı	1886		2500
	9-Adilceviz Kazası Kaymakamı ⁴³	1895		2500
Hasan Efendi	1-Başkale Kazası Tahrirat Kalemi Memuru (Mülâzemet:1 Sene)	1868	18	-
	2-Başkale Kazası Anbar Memuru	1869		250
	3-Başkale Kazası Tapu Memuru	1869		250
	4-Hakkâri Sancağı Meclis Memuru	1876		200
	5-Bargiri Nahiyesi Askeriye Erzak Sevk Memuru	1876		800
	6-Başkale Kazası Mahkeme Azâsı	1880		360
	7-Başkale Sancağı Defter-i Hâkânî Memuru	1884		500
Mehmet Emin Efendi	1-Hakkâri Sancağı Temyiz Hukuk Dairesi Başkâtibi	1878	38	80
	2-Hakkâri Sancağı Bidâyet Mahkemesi Hukuk Dairesi Başkâtibi	1880		300
	3-Hakkâri Sancağı Defter-i Hâkânî Başkâtibi	1883		380
Ali Rıza Efendi	1-Başkale Kazası Tahrirat Kalemi (Mülâzemet:1 Sene)	1875	22	-
	2-Hakkâri Vergi İdâresi Kâtibi	1876		250
	3-Mahmudi Kazası Vergi Memuru	1879		200
	4-Gevaş Kazası Bidâyet Mahkemesi İkinci Kâtibi	1885		225
	5-Başkale Kazası Anbar Memuru	1886		300

⁴² İlgili tabloda verilmiş olan bilgiler burada atıf yapılan belgelerden derlenmiştir: BOA. DH. SAİD. d. 186/228; 89/473; 29/153; 200/111; 60/441; 173/411; 186/107; 115/389; 177/59; 3/192; 2/656; 174/161; 139/481; 181/15; 139/457; 179/3; 117/453; 122/479; 138/263; 5/487; 134/297; 51/85; 11/223; 4/860; 5/545; 15/27; 140/173; 113/4711.

⁴³ 24 Mart 1895 tarihinde becayiş ile göreve başlamıştır.

	6-Hakkâri Vergi İdâresi Memuru	1886		300
Abdullah Talat Efendi	1-Beytüşebab Kazası Sandık Emini	1884	29	50
	2-Çal Kazası Sandık Emini	1885		75
	3-Çal Kazası Mâl Müdürü	1887		100
	4-İmadiye Kazası Mâl Müdürü Muâvinliği	1888		150
	5-Hakkâri Sancağı Muhâsebe Kalemi Kâtibi	1890		90
	6-Hakkâri Sancağı İdâre Kâtib Muâvinliği	1890		100
	7-Çölemerik Kazası Nüfus Müdürlüğü Memuru	1894		150
	8-Çölemerik Kazası Tahkikât Kâtibi	1896		150
İsmail Hakkı Efendi	1-Başkale Kazası Mâl Kalemi Memuru (Mülâzemet:1 Sene)	1875	19	-
	2-Başkale Kazası Vergi İdâresi Memuru	1876		300
	3-Hakkâri Sancağı Muhâsebe Kalemi Memuru	1878		270
	4-Elbak Sancağı Muhâsebe Kalemi Memuru	1879		360
	5-Hakkâri Sancağı Muhâsebe Kalemi Memuru	1884		300
	6-Elbak Kazası Nüfus Memuru	1892		500
	7-Hakkâri Sancağı Muhâsebe Kalemi Memuru	1901		310
	8-Adil Cevaz Kazası Mâl Müdürlüğü Memuru	1903		500
Arhoroni	1-Başkale Kazası Reji İdâre Muhâsebecisi	1885	26	400
	2-Hakkâri Sancağı Yol ve İnşaat Memuru	1886		300
	3-Başkale Kazası Reji İdâre Muhâsebecisi ve Anbar Memuru	1888		300
	4-Bitlis Reji Müdüriyeti Muhâsebeciliği ve Anbar Memuru	1890		400
	5-Hakkâri Bidâyet Mahkemesi Azâlığı	1892		225
	5-Hakkâri Sancağı Duyûn-u Umûmiye Memuru	1897		300
İbrahim Ethem Efendi	1-Hakkâri Meclisi Cinayet Kalemi Memuru (Mülâzemet:3 Sene)	1874	16	-
	2-Hakkâri Meclisi Cinayet Kalemi İkinci Kâtibi	1877		80
	3-Mahmudi Kazası Bidâyet Mahkemesi Kâtibi	1880		400
	4-Hakkâri Bidâyet Mahkemesi Ceza Dairesi Kâtibi	1881		300
Mehmet Efendi	1-Elbak Kazası Mâl Kalemi Memuru (Mülâzemet:7 Sene)	1889	31	-
	2-Hakkâri Sancağına Tabi Şikefti Nahiyesi Sandık Emaneti	1896		150
Ohannes Efendi	1-Şatak Vergi Kol Memuru	1878	19	200
	2-Şatak Kazası Sandık Emini	1880		270
Mehmet Nazif Efendi	1-Hakkâri Sancağı Tahrirat Memuru (Mülâzemet:1 Sene)	1880	21	-
	2-Hakkâri Sancağı Meclis İdâre Kâtibi	1881		100
	3-Hakkâri Sancağı Tahrirat Kalemi Mübeyyizliği	1882		150
	4-Başkale Sancağı Tahrirat Kalemi Memuru	1883		200
	5-Başkale Sancağı Temyiz Kalemi Memur	1884		250
	6-Başkale Sancağı Tahrirat Muâvini	1885		300
	7-Hakkâri Sancağı Tahrirat Kalemi Memuru	1888		380
	8-Elbak Kazası Ziraat Bankası Sandığı Muhâsebe Kâtibi	1890		400
	9-Hakkâri Sancağı Meclis İdâre Başkâtibi	1901		450
	10-Çölemerik Kazası Kaimakamlık Vekâleti Memuru	1908		450
Veysi Bey	1-Bağdat Muhâsebe Kalemi Memuru (Mülâzemet:1 Sene)	1878	19	-
	2-Musul Emlak Komisyonu Memuru	1881		400
	3-Şemamik Kazası Hayvancılık İdâresi Memuru	1888		400
	4-Zemar Kazası Hayvancılık İdâresi Kâtibi	1889		500
	5-Şerkat Kazası Hayvancılık İdâresi Memuru	1891		500
Yusuf İzzettin Efendi	1-Elbak Sancağı Berât Kalemi Mübeyyizliği Memuru	1886	24	20
	2-Hakkâri Sancağı Tahrirat Kalemi Mübeyyizliği	1889		42,5
Kasım Fahrettin Efendi	1-Elbak Sancağı Tahrirat Kalemi Mübeyyizliği Memuru	1885		30
	2-Hakkâri Sancağı Tahrirat Mübeyyizliği Memuru	1886		30
	3-Elbak Sancağı Tahrirat Kalemi Memuru	1867		75
	4-Hakkâri Sancağı Belediye Riyaseti (Fahri)	1867		-
	5-Hakkâri Sancağı Bidâyet Mahkemesi Azâsı	1867		250
Mehmet Halit Efendi	1-Hakkâri Sancağı Tahrirat Kalemi kâtibi (Mülâzemet: 3 Sene)	1890	26	-
	2-Çölemerik Kazası Nüfus Kâtibi	1890		80
	3-Çölemerik Kazası Tahrirat Mübeyyizliği Memuru	1892		120
	4-Askeri Süvari Alayı Kâtibi	1893		200
	5-Hakkâri Sancağı Bidâyet Mahkemesi Azâsı	1905		300

	6-Hakkâri Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Azâsı	1910		350
	7-Van Vilâyeti Bidâyet Mahkemesi Azâsı	1911		1000
Mehmet Tahir Efendi	1-Elbak Kazası Mâl ve Tahrirat Kalemi (Mülâzemet:3 Sene)	1897	33	-
	2-Hakkâri Sancağına Tabi Şikefti Nahiyesi Tahrirat Kalemi Müsevvidi Saniliği Memuru	1900		150
Mehmet Galib Efendi	1-Hakkâri Sancağı Muhâsebe Kalemi Evrak Memuru	1868	41	80
Mehmet Şakir Efendi	1-Elbak Kazası Mâl Kalemi Memuru (Mülâzemet:4 Sene)	1890	20	-
	2-Bacerge Nahiyesi Sandık Emni	1894		150
	3-Hakkâri Sancağına Tabi Şikefti Nahiyesi Sandık Emaneti	1897		150
Mehmet Derviş Efendi	1-Hakkâri Sancağı Tahrirat Kalemi kâtibi (Mülâzemet:1 Sene)	1889	19	-
	2-Hakkâri Sancağı Tahrirat Kalemi Mübeyyiz Memuru	1890		130
	3-Çölemerik Kazası Sertahsildarı Memuru	1898		250
	4-Çölemerik Kazası Anbar Memuru	1902		600
	5-Çölemerik Kazası Sandık Emanet Memuru	1908		270
	6-Çölemerik Kazası Mâl Müdür Muâvinliği	1909		100
Mehmet Ali Bey	1-Zabtiye Nazereti Mektûbî Kalemi (Mülâzemet:1 Sene)	1896	20	-
	2-Zabtiye Nezâreti Kalem Müdürü Müsveddesi	1897		500
	3-Tiyatro Sansürlüğü	1898		400
	4-Haleb Vilâyeti Mektûbî Memuru	1900		800
	5-Üsküdar Beledi Daire Müdürlüğü Memuru	1910		400
Mehmet Selahattin Bey	1-Küçükçekmece Müdürlüğü Memuru	1903		500
	2-Küçükçekmece Vergi Memuru	1909		600
Mehmet Hamdi Efendi	1-Çölemerik Kazası Ağnâm Muharrirliği	1898	19	200
	2-Çölemerik Nüfus Memuru	1906		250
Abdurrahman Âgâh Efendi	1-Şam Telgraf ve Posta Memuru (Mülâzemet:1 Sene)	1907	28	-
	2-Trabzon Şam ve Posta Memuru	1907		200
	3-Şam Telgraf ve Posta Memuru	1908		300
Mehmet Bahaddin Efendi	1-Genç Sancağı Tahkikât Kalemi Memuru (Mülâzemet:2 Sene)	1901	18	-
	2-Genç Sancağı Tahkikât Kalemi Mübeyyiz Memuru	1903		65
	3-Genç Sancağı Merkez Kazası Nüfus Memuru	1905		250
	4-Kulp Kazası Müfredat Kâtibi	1907		200
Abdurrahman Efendi	1-İmadiye Bidâyet Mahkemesi Memuru (Mülâzemet: 6 Sene)	1914	20	-
	2-Pervari Zir Nahiyesi Memuru	1920		150

Sonuç

Sicill-i Ahvâl kayıtları, ihtiva ettiği bilgiler itibariyle 19. ve 20. yüzyıl Osmanlı bürokrasisinde görev yapan memurların durumları ile ilgili en önemli kaynakların başında gelmekle birlikte bir takım sınırlılığa sahip olmalarına rağmen, biyografi çalışmaları için önemli bir veri kaynağı durumundadır.

Doğu Anadolu'nun 15 il merkezinden biri olan Hakkâri, etrafı yüksek dağlarla çevrili bir ovada kurulmuştur. Güvenlik, coğrafi koşullar ve buna ilave olarak ağa ve şeyhlerin denetimindeki topluluğun, devlete olan irtibatını oldukça gevşek olmasına ve okullaşmasında istenen düzeyde ulaşmamasına sebebiyet vermiştir. Doğal olarak eğitim göremeyenlerin de devlet memuru olamadıkları için Hakkâri memur sayısı oldukça düşük seviyede kalmıştır.

Memurların eğitim hayatı incelendiğinde genelinin ilköğretim seviyesinde bir eğitime sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Hakkâri Sancağında doğmuş memurlar arasında üniversite düzeyinde eğitim görmüş ve Batı dillerine aşinalık göstermiş memurların azınlık teşkil ettiği söylenebilir. Hakkâri Sancağından çıkan memur sayıca az olmasına rağmen almış oldukları eğitim ve bildikleri diller onların devlet politikalarına yön verecek mevkilere gelmelerine ve imparatorluğun farklı yerlerinde görev yapmalarına olanak tanımıştır.

Bunların yanı sıra ilgili kayıtlarda memur maaşları ile ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Nitekim Hakkâri'de doğmuş olan memurlar kariyerlerine maaş almadan "mülâzım" olarak başlamışlardır. Ardından belirli oranlarda maaş almaya başlayan memurlar aylık 50 ile 2.500 kuruş arasında bir meblağ kazanmaktadırlar. İmparatorluğun iktisadi yapısıyla bağlantılı olarak memurlarla ilgili yapılan düzenlemelerde maaşlarının farklılık gösterdiği görülmektedir. Hatta memurların çoğunluğunun tecziye ve taltif almadığı da göze çarpmaktadır.

Bölgeye ait Sicill-i Ahvâl kayıtları incelendiğinde ortaya çıkan bir diğer husus memurların isimleri ile alakalıdır. Buna göre, memurlardan 9'u tek isim kullanırken 18'i de çift isim tercih etmişlerdir zira bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde bürokratik işlemlerde bulunan ve aynı isimlere sahip olan görevlilerin karıştırılmaması adına bölge memurları sahip oldukları tüm isimleri kullanmaya özen göstermişlerdir.

Sonuç olarak, Hakkâri Sancağına ait Sicill-i Ahvâl defterlerinde yer alan 27 memurun kaydı incelendiğinde elde edilen verilere göre bahsi geçen 27 memurdan 25'i Müslüman, 2'si de gayrimüslimdir. Memurların tamamı Türkçe bilmektedir. İçlerinde Arapça, Farsça, Fransızca ve Kürtçe bilene de tevafuk edilmiştir. Görev süresince becayiş, terfi, istifa, azledilme ve çalıştıkları kurumların lağvedilmesi neticesinde görev yerlerinin değiştirildiğine de rastlanmaktadır. İnceleme konusu yapılan memurlar başta doğum yerleri olmak üzere Osmanlı Devleti'nin pek çok idarî biriminde görev yapmışlar ve iştigal ettikleri vazifeleri yerine getirmeye çalışmışlardır. Tüm bunlardan hareketle, Hakkâri'nin sosyo-ekonomik tarihi ve kültürel yapısı hakkında kayda değer verilere sahip olabiliriz.

Kaynakça

Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezâreti Sicill-i Ahvâl İdâresi Defterleri

- BOA. DH. SAİD. d. 89/473.
BOA. DH. SAİD. d. 186/228.
BOA. DH. SAİD. d. 29/153.
BOA. DH. SAİD. d. 200/111.
BOA. DH. SAİD. d. 60/441.
BOA. DH. SAİD. d. 173/411.
BOA. DH. SAİD. d. 186/107.
BOA. DH. SAİD. d. 115/389.
BOA. DH. SAİD. d. 177/59.
BOA. DH. SAİD. d. 3/192.
BOA. DH. SAİD. d. 2/656.
BOA. DH. SAİD. d. 174/161.
BOA. DH. SAİD. d. 139/481.
BOA. DH. SAİD. d. 181/15.
BOA. DH. SAİD. d. 139/457.
BOA. DH. SAİD. d. 179/3.
BOA. DH. SAİD. d. 117/453.
BOA. DH. SAİD. d. 122/479.
BOA. DH. SAİD. d. 138/263.
BOA. DH. SAİD. d. 5/487.
BOA. DH. SAİD. d. 134/297.
BOA. DH. SAİD. d. 51/85.
BOA. DH. SAİD. d. 11/223.
BOA. DH. SAİD. d. 4/860.
BOA. DH. SAİD. d. 5/545.
BOA. DH. SAİD. d. 15/27.
BOA. DH. SAİD. d. 140/173.
BOA. DH. SAİD. d. 113/4711.

Sâlnâmeler

Vilâyet Sâlnâmeleri (VS.): Erzurum,

- 1871/H.1288 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum, Defa 2, Vilâyet Matbaası.
1872/H.1289 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum, Defa 3, Vilâyet Matbaası.
1873/H.1290 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum, Defa 4, Vilâyet Matbaası.
1874/H.1291 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum, Defa 5, Vilâyet Matbaası.
1875/H.1292 Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum, Defa 6, Vilâyet Matbaası.

Ma'ârif Sâlnâmesi,

- 1898-1899/H.1316 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1316.
1899-1900/H.1317 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1316.
1900-1901/H.1318 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1316.

- 1901-1902/H.1319 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1316.
- 1903-1904/H.1321 Sâlnâme-i Nezâret-i Ma'ârif-i Umûmiye, Matbaa-ı Amire, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye, 1316.

Kitap ve Makaleler

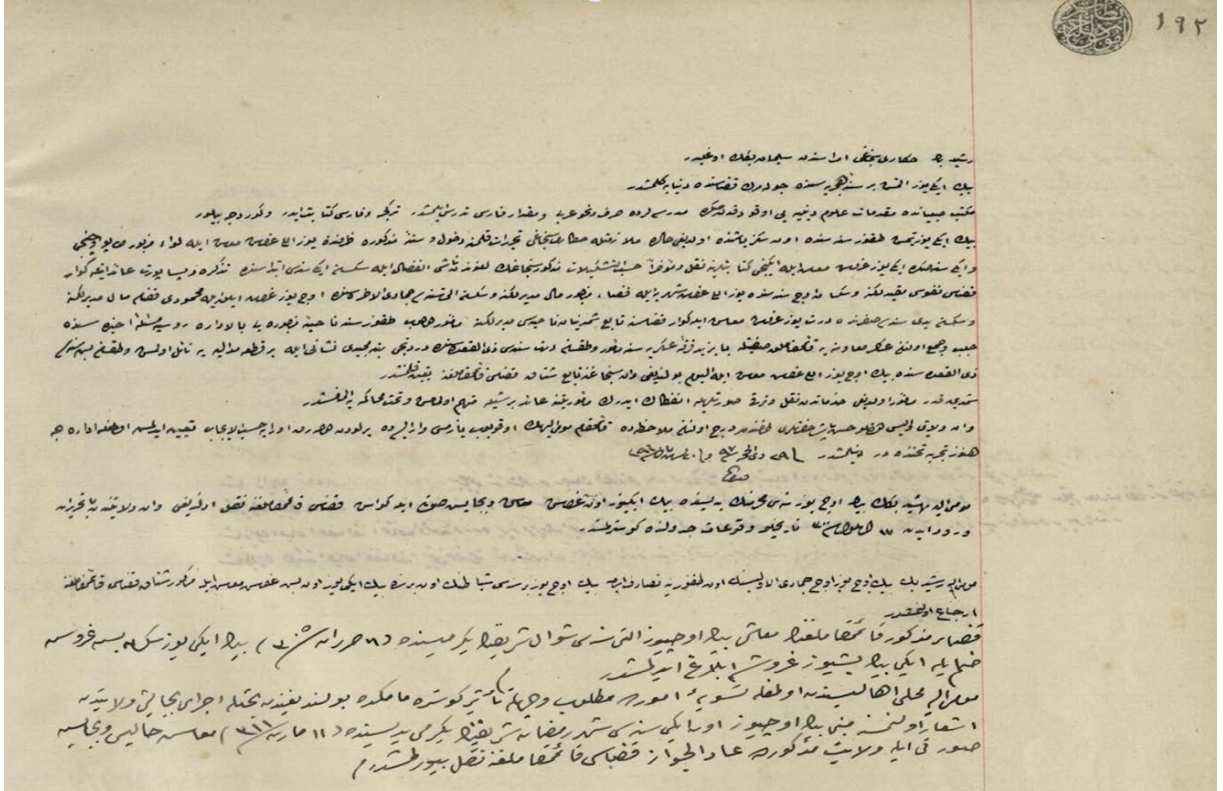
- Akyıldız A. (2004). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Beyazıt Y. (2006). “Sicill-i Ahvâl Defterleri'nin Tahlili ve Denizli Merkez Doğumlu Memurlar Üzerine Bir Prosopografi Denemesi”, *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildirileri*, 6-7-8 Eylül 2006 Denizli, Cilt: 1 s. 502-510.
- Demirtaş M. (2007). “Hakkâri'de yerleşme ve Nüfus (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı)” *Ekev Akademik Dergisi*, Yıl: 11, S: 32, Erzurum, s. 285-308.
- Findley Carter V. (1996). *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, (Çev. Gül Çağalı Güven), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Findley Carter V. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Reform (Babiâli 1789-1922)*, (Çev. Ercan Ertürk), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Gençer F. (2015). “19. Yüzyılın Başlarında Hakkâri Sancağına Dair Bazı Tespitler”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 8, S: 23, İzmir, s. 409-431.
- Gençoğlu M. (2011). “1864-1871 Vilâyet Nizamnâmelerine Göre Osmanlı Taşra İdâresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 2 (1), Çankırı, s. 20-50.
- Kodaman B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öntuğ M, Sunay S. (2007). “Sivas Doğumlu Ermeni Memurlar (Sicill-i Ahvâl Kayıtlarına Göre), *Osmanlı Döneminde Sivas Sempozyumu Bildirileri*, 21-25 Mayıs 2007, Sivas s. 393-417.
- Özgen Ö. (2019). *Hakkâri Vilâyetinin Sosyo-İktisadi ve Siyasi Yapısı (1923-1960)*, Libra Yayınevi, İstanbul.
- Özkan E. (2018). “19. Yüzyılda Hakkâri'nin İdari Taksimatındaki Değişiklikler (1839-1925)”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S: 65, Elazığ, s. 381-392.
- Saraç H. (2016). “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Arabsun (Gülşehir) Doğumlu Osmanlı Devlet Adamları”, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Nevşehir, s. 66-82.
- Sarıyıldız G. (2004). *Sicill-i Ahvâl Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1878-1909)*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Sarıyıldız G. (2019). “Sicill-i Ahvâl Defterleri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- Hakkâri İl Kültür Turizm Müdürlüğü 2015,”<https://Hakkâri.ktb.gov.tr/TR-159003/tanzimat-sonrasi-Hakkâri.html>“

EKLER

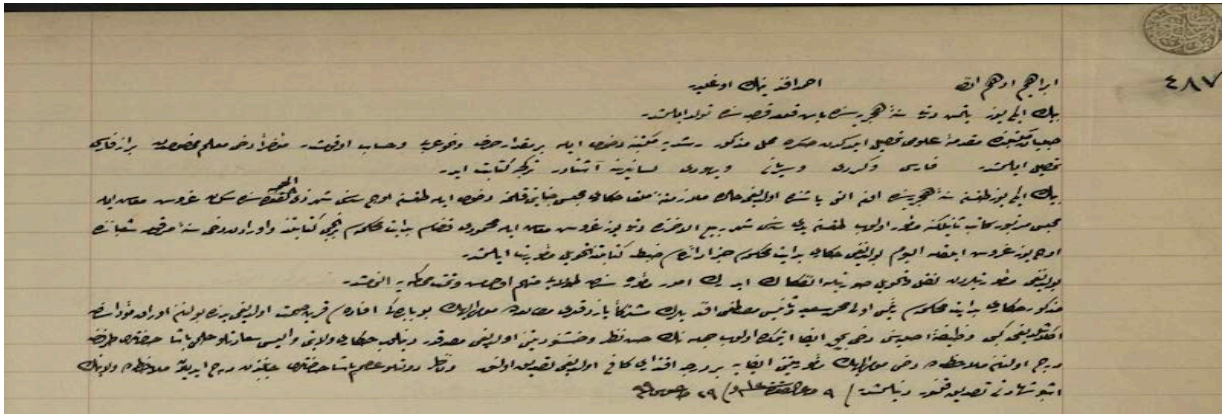
EK I: BOA. DH. SAİD. d. 3/192- Çeviri Metin:

1. Reşid Bey Hakkâri Sancağı Ümerâsından Süleyman Bey'in oğludur.
2. Bin iki yüz altmış bir sene-i hicriyesinde Çölemerik Kazâsında dünyaya gelmiştir.
3. Mekteb-i Sıbyânda Mukaddimât-ı Ulûm-ı Dîniyeyi okuduktan sonra medreselerde sarf ve nahiv-i Arabî ve mikdâr-ı fâris tederrüs eylemiştir Türkçe ve Fârisî kitâbet eder ve Kürdce bilir.
4. Bin iki yüz yetmiş dokuz senesinde on sekiz yaşında olduğu halde Mülâzemetle Hakkâri Sancağı Tahîrât Kalemine duhûl ve sene-i mezkûre zarfında yüz elli guruş maaş ile livâ-i mezbûr tapu üçüncü
5. ve iki sene sonra iki yüz guruş maaş ile ikinci kitâbetlerine nakl ve muahharan hasbe't-teşkilât mezkûr sancağın lağvından nâşî infisâl ile seksen iki senesi ibtidâsında tezkire ve pasaport âidâtıyla Gevar
6. Kazâsı Nüfûs Mukayyidliğine ve seksen üç senesinde yüz elli guruş şehriye ile kazâ-i mezbûr mâl müdürliğine
7. ve seksen altı senesi Cumâde'l-Uhrâsında üç yüz guruş aylık ile Mahmudi Kazası Mâl Müdürliğine ve seksen yedi senesi saferinde dört yüz guruş maaş ile Gevar Kazâsına tâbi Şemdinan Nahiyesi Müdürliğine me'mûr olup dokuz sene nahiye-i mezbûreyi bi'l-idâre Rusya mesele-i ahiresinde
8. celb ve cem' olunan asâkir-i mu'âveneye kâimmakâmlık sıfatıyla Bayezid Fırka-i Askeriyesine me'mûr ve doksan dört senesi zi'l-ka'desinde dördüncü rütbe mecîdî nişânı ile bir kıt'a madalyaya nâil olmuş ve doksan beş senesi
9. zi'l-ka'desinde bin üç yüz elli guruş maaş ile elyevm bulunduğu Van Sancağına tâbi Şenak Kazâsı Kâimmakâmlığına ta'yîn kılınmıştır.

10. Şimdiye kadar me'mûr olduğu hıdemâtdan nakl ve terakkî sûretleriyle infikâk ederek me'mûriyetine aid bir şeyle müttehim olmamış ve taht-ı muhâkemeye alınmamıştır.
11. Van Vilâyeti vâlisi devletlü Hasan Paşa Hazretleri tarafından derc olunan mülâhazada kâimmakâm-ı mûmâ ileyhın okuyup yazması var ise de yerliden olarak oraya hasbe'l-îcâb ta'yîn edilmiş olmağla idârece
12. Henûz tecrübe tahtındadır denilmiştir. Fî 29 Zi'l-hicce sene 97 ve fî 20 Teşrîn-i sâni sene 296
13. mûmâ ileyh Reşid Bey'in bin üç yüz senesi Muharremi'nin yedisinde bin iki yüz on gurus maaş ve becâyîş sûreti ile Gevaş Kazâsı Kâimmakâmlığına nakl olunduğu Van vilâyetinden bâ tahrîrât
14. vürûd eden 17 Eylûl sene 300 tarihli vukû'ât cedvelinde gösterilmiştir.
15. Mûmâ ileyh Reşid Bey bin üç yüz üç cumâde'l-ülâsının on dokuzuna tesâdüf eden bin üç yüz bir senesi Şubatının on birinde bin iki yüz on beş gurus maaş ile mezkûr Şenak kazâsı kâimmakâmlığına
16. İrcâ' olunmuştur.
17. Kazâ-i mezkûr kâimmakâmlığının maaşı bin üç yüz altı senesi şevval-i şerifinin yirmisinde (6 Haziran sene 305) bin iki yüz seksen beş gurus zamm
18. ile iki bin beş yüz gurusâ iblağ edilmiştir.
19. Mûmâ ileyh mahallî ahalisinden olmağla tesviye-i umûrda matlûb vechile te'sîr gösterememekde bulunduğundan bahisle icrâ-yı becâyîşi vilâyetden
20. iş'âr olunmasına mebnî bin üç yüz on iki senesi şehr-i ramazan-ı şerifinin yirmi yedisinde (11 Mart sene 311) maaş-ı hâlisi ve becâyîş
21. sûreti ile vilâyet-i mezkûrda Adilcevaz Kazası Kâimmakâmlığına nakl buyrulmuştur.

EK II: BOA. DH. SAİD. d. 5/487-Çeviri Metin:

1. İbrahim Edhem Efendi Ahmed Efendi'nin oğludur.
2. Bin iki yüz yetmiş dört sene-i hicriyesinde Başkale Kasabasında tevellüd eylemiştir.
3. Sıbyân mektebinde mukaddime-i ulûmî tahsîl eyledikten sonra mahall-i mezkûr rüşdiye mektebine duhûl ile bir mikdar sarf ve nahiv-i Arabî ve hesâb okumuştur muahharan dahi mu'allim-i mahsûsdan biraz Fârisî
4. tahsîl eylemiştir Fârisî ve Kürdî ve Süryani ve Yehudi lisânlarına âşinâdır Türkçe kitâbet eder.
5. Bin iki yüz doksan sene-i hicriyesinde on altı yaşında olduğu halde mülâzemeten mülgâ Hakkâri meclis-i cinâyeti kalemine duhûl ile doksan üç senesi şehr-i zi'l-hiccesinde seksen gurus maaş ile

6. meclis-i mezbûr kâtib-i sâniğine me'mûr olup doksan yedi senesi şehr-i rebiülahirinde dört yüz guruş maaş ile Mahmudi Kazâsı Bidâyet mahkemesi birinci kitâbetine ve oradan dahi sene-i merkûme
7. şabanında üç yüz guruş aylıkla elyevm bulunduğu Hakkâri Bidâyet Mahkemesi cezâ dâiresi zabt kitâbetine tahvîl-i me'mûriyet eylemiştir.
8. Bulunduğu me'mûriyetlerden nakl ve tahvîl sûretiyle infikâk ederek umûr-ı me'mûresinden dolayı müttehim olmamış ve taht-ı muhâkemeye alınmamıştır.
9. Mezkûr Hakkâri Bidâyet Mahkemesi reis-i evveli Mehmed Said ve sâniisi Mustafa Efendilerin müştereken yazdıkları mütâla'ada mûmâ ileyhın bu bâbdaki ifâdesi karîn-i sıhhat olduğu yedinde bulunan evrâk müeddâsından
10. anlaşıldığı gibi vazîfe-i asliyesini dahi bi-hakkın îfâ etmekte olup cümlelerin hüsn-i nazar ve hoşnudiyeti olduğu musaddaktır denilip Hakkâri Vilâyeti valisi sa'âdetlü Hilmi Paşa hazretleri tarafından
11. derc olunan mülâhazada dahi mûmâ ilehin me'mûriyetini îfâya bir derece iktidârı kâfi olduğu tasdîk olunur ve nâzır devletlü Asım Paşa hazretleri cânibinden derc edilen mülâhazada vilâyetin
12. işbu şehâdeti tasdîk kılınır denilmiştir. Fî 9 Zi'l-ka'de sene 1300 ve fî 29 Ağustos sene 99.